
had zijn collega's er dus geen gelegenheid voor gegeven.⁷¹ Even merkwaardig was ook dat Wisse in zijn verweer schreef dat de classis nog een poging had moeten aanwenden om hem tot beter inzicht te brengen, terwijl hij zich reeds voor de maand november ten einde was had aangemeld als lid bij de Chr. Geref. Kerk.

Voordat deze overgang zelf aan de orde komt, is het echter goed zo volledig mogelijk zicht te krijgen op Wisses verdediging van zijn uittreden. Spoedig startte hij, overladen met zoveel uitnodigingen dat hij ze beantwoordde met voorgedrukte postkaarten, een serie spreekbeurten in het land onder de titel 'Mijne uitgang uit de Gereformeerde Kerken':⁷² Amsterdam, Hilversum, Groningen, Bussum, Apeldoorn, Den Haag, Woerden, Alphen aan den Rijn, Haarlem, Zierikzee, enz. enz. De meeste krantenverslagen van deze optredens reppen vooral van Wisses verzekering allen te vergeven die hem met smaad hadden overladen en van de opeengepakte massa's die 'onder ademlooze stilte en diepe ontroering' zijn apologetiek aanhoorden. Aan het slot zong 'de dicht opeengepakte schare' Wisse meermalen Psalm 134 toe: 'Dat 's Heeren zegen op u daal'.⁷³

Dergelijke verslagen geven weinig zicht op Wisses eigenlijke verdediging. Slechts hier en daar is dat wel het geval. In een interview met *De Amsterdammer* zette hij uiteen moeite te hebben met de veruitwendiging, het formalisme en de praktische toepassing van de verbondsleer in de Gereformeerde Kerken. Gereformeerden wazen vaak op de grote collecten en de toewijding van vele kerkleden als teken van leven. Volgens Wisse was dat mooi, maar men vond hetzelfde bij de rooms-katholieken en boeddhisten. Het gezonde mystieke leven werd te veel gemist. Hij verzette zich tegen de praktijk om de vele honderden die daaronder leden te kwalificeren als 'ziekelijsen' en 'malcontenten'.⁷⁴

Wisse wist bij zijn hoorders niet de nuances in de kuyperiaanse verbondsleer over te brengen. Volgens meerdere krantenverslagen stelde hij in zijn redes dat in de Gereformeerde Kerken werd geleerd dat kinderen reeds in de wieg wedergeboren waren. 'De redeneering is in de Gereformeerde Kerken: gij zijt een gedoopte en dus een wedergeborene.' Over de prediking zei hij dat die was 'een mooie exegese, heiligmaking, en het slot is: als er nog iemand is, die niet wedergeboren is, wel, die moet dat nog worden'. Het gevaar van de leer van de veronderstelde wedergeboorte was dat 'velen met een schijnhemel voor oogen in waarheid ter helle varen'. Bovendien leidde het formalisme in de Gereformeerde Kerken tot farizeïsme en fanatisme. In de gereformeerde pers nam de grimigheid weer toe toen in de kranten te lezen viel wat Wisse tijdens zijn toespraken ten beste gaf. Bouwman sprak er schande van: 'Is het niet droevig, dat een man, die zegt zoo teer voor God te staan, zoo lastert?'⁷⁵

⁷¹ *Utrechtsche Kerkbode* 18 december 1920.

⁷² Ook enkele spreekbeurten over geestelijker onderwerpen vonden doorgang. Eind november trad Wisse in de Vrije Gereformeerde Gemeente te Vlaarding en op met het onderwerp 'De gouden lichtstad' en over hetzelfde onderwerp sprak hij voor de christelijk-gereformeerde jongelingsvereniging te Zeist. Zie *De Rotterdammer* 27 november 1920 en *Het Nieuws* 3 december 1920.

⁷³ Vgl. de chr. geref. ds. J.W. Geels in *De Rotterdammer* 30 december 1920; *NRC* 23 december 1920, Abl. A 2.

⁷⁴ Geciteerd in *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* 19 januari 1920, Avondblad.

⁷⁵ *Het Nieuws* 8 februari 1921 (Zeist); *De Bazuin* 26 februari 1921 (Groningen).